

Ilzė

1936 m. sausio 26 d. – 1938 m. kovo 25 d.

1. MERGAITĖ

Jau su pirmuoju oro gurkšniu gyvenimas žeidžia.

Kaip neverksi, kai šviesa pirmą kartą nutvilko akis ar kai pirmą kartą pajunti šiurkštų oro prisilietimą prie odos. Kaip neverksi, kai plaučiai prisipildo šalto ir nepažįstamo deguonies, kai švelnūs garsai, anksčiau pasiekdavę užtvindytas ausis, jas užplūsta šaižūs, neprislopinti? Kaip nesipriešinsi, kai pasaulis virsta begaliniu ir nebenulaiko tavo kūno, iki tos dienos taip patikimai, taip jaukiai besiglaudusio švelnioje motinos įsčių tamsoje?

Kai mergaitė jau buvo beapsiprantanti, o gal net ir pradedan-
ti džiaugtis gyvenimu ant motinos rankų, ją nunešė į bažnyčią
suteikti vardo.

Tą dieną, kai viskas dar buvo priešaky, švėstas krikšto vanduo, palydėtas palaiminimų, suvilgė jos kaktą ir palaistė Rytų Prūsijos žemę, kai dar egzistavo ir ji, ir jos žmonės, dar nenumanantys, kad jų dienos jau suskaičiuotos, nenumanantys, kad ir jų laukia krikštas ugnimi, kuris amžiams ištrins iš žemėlapio šio krašto vardą. Tą dieną, jau nuo 1918 metų, išdidžioji Prūsija gyvavo atskirta nuo Vokietijos, bet ne savo valia, o dėl pasaulio jai skirtos bausmės. Ir jos gyventojai, kaip ir naujai pakrikštytoji mergytė, gyveno

atskirty lyg nuo šakos atskilusi atplaiša: esi ir kartu nesi, priklausai, bet jau beveik pamirštas. Gyveno toli, bet amžinai ilgėdamiesi savo brolių ir seserų vokiečių iš vakarų; skiriami jūros, bet dar labiau – žemės. Tolimi, bet niekada neatsižadėdami savo tėvynės ir karštai trokšdami laisvai keliauti po kitados savas žemes, virtusias juos skiriančia siena. Žemes, kurios anksčiau irgi buvo Prūsija ir kurias pasaulis dabar atkakliai vadino Dancigo koridoriumi.

Tą mergaitės krikšto vandenių dieną dar buvo toli iki ugnies krikšto, bet ateinančius dešimtmečius pasaulis dės didžiules pastangas, kad perprastų įvykių seką, veiksnių svarbą; šauksis didžiųjų protų ir eikvos milžiniškus išteklius, kad atsektų kaltininkės arba kaltininkų nusikaltimo ir žiaurumo ištakas. Taip pat kartais rinksis tylą, kad būtų pamiršta tai, kas nepakeliama. Ir žadės, kad visa tai, kas įvyko, daugiau niekada nepasikartos. Mažai bus kalbama, kad tai jau kartą netesėtas pažadas, duotas dar anksčiau, nubaudus agresorę, kuri pralaimėjo.

Mergaitei visada patiks jai duotas vardas, bet tą dieną pastorius išliejo krikšto vandenį staigiai, gausiai ir šalta, – nes toje krikštykloje niekada nebuvo įmanoma išlaikyti drungno vandens. Be ceremonijų šliūkštelėjo ant jos šiltos kaktos. Dėl to vandens ir tūkstančių palaiminimų vardas prigijo visiems laikams, bet šliukšnis buvo ledinis, ir iš Ilzės lūpų išsiveržė klyksmas, kuris virto verksmu ir netilo iki pat iškilnių pabaigos.

Jos tėvai, nors ir kukliai, atšventė taip, kaip negalėjo atšventi savo vyresniosios dukters krikštynų vos prieš ketverius metus. Ketveri metai, ir toks skirtumas, mąstė, dengdami stalą šešiams asmenims, sklindant gardžiam keptos žąsies aromatumui. Kaip toli liko jų vaikystės ir jaunystės badas. Kaip puikiai jie išsirinko kanclerį, ir jis išgelbėjo Vokietiją nuo nepriteklių.

Tą pačią dieną, labai toli nuo ten, prancūzų žurnalistė Madam Titaina ėmė iš nešnekiojo vado retą interviu savo šalies laikraščiui. „Nėra nė vieno vokiečio, kuris norėtų karo. Paskutinis mums kainavo du milijonus žuvusiųjų ir pusseptinto milijono sužeistųjų. Net jei būtume nugalėję, jokia pergalė neverta tokios kainos“, – pareiškė šis, ir ji grįžo į savo šalį tikėdama, kad nei tas žmogus, nei jo tauta nekelia grėsmės taikai.

Jų kancleris norėjo taikos, Ilzės tėvai – taip pat, kaip ir jis. Pasaulis kalbėjo, kad ankstesnysis karas užbaigė visus karus. Buvo nenuginčijama tiesa, kad užbaigė. Hartvigas ir Vanda Halbrokai išgyveno griūtį ir tragediją. Dabar, po tiek kančių jau kupini vilties, jie tetroško, kad jų mylimos dukterys augtų laimingos, be bado ir taikoje. Ir manė, kad prie fiurerio tai pagaliau įmanoma. Treji metai jo valdymo, treji metai tvarkos, treji metai jų gyvenimo, treji metai darbo, tik treji, ir jie pagaliau išvydo dabartį be bado ir daug žadančią ateitį. Ir todėl – nauja ir mylima dukterė. Ilzė.

Po dvejų metų ir dviejų mėnesių, nors jau nebeprisiminė nei savo gimimo skausmo, nei ledinio krikšto vandens, Ilzė jau buvo įgijusi ir sukaupusi daug mažyčių patirčių ir žinių, nes niekada žmogus tiek neišmoksta kaip per pirmuosius trejus gyvenimo metus. Išmoksta, gyvena, bet neprisimena, kaip išmoko ir kaip gyveno.

Tuo metu Ilzė pažino savo mažo ir nuošalaus pasaulio žmones; išmoko atpažinti alkį ir jo dieglius, taip pat turėti kantrybės ir laukti: valgis atkeliaus, mama tuo pasirūpins; nėra reikalo verkti, nes, be daugelio kitų, ji jau buvo išmokusi žodžius „noriu“ ir „valgyti“. Per tuos pirmuosius metus ji sužinojo, kad krosnis per tam tikrą atstumą skleidžia jaukią šilumą, bet kai šis

trumpesnis, – svilina. Išmoko atsistoti, vaikščioti, lipti aukštyn ir žemyn laiptais. Išmoko įvardyti daiktus. Įvardyti pati save: Ilzė Halbrok, nors tariant pavardę dar pynėsi liežuvis.

Taip pat išmoko neverkti, nes savo ašaromis tik suerzindavo mamą, kuri visada sakydavo: Ilze, juk mes neverkiame. Pažino, kas yra geisti svetimo, – nes sesers lėlė jai atrodė gražesnė už jos, – bet taip pat išmoko sutramdyti šį jausmą ir pasitenkinti tuo, kas jos, neprieštaraudama, nes taip irgi nieko nepasiekdavo.

Tuo metu ji dar išmoko vengti žąsų ir šunų, nors niekas negalėjo suprasti kodėl: Kaizeris, vienintelis jos pasaulyje šuo, niekada nebūtų drįšęs jos išgąsdinti, o juo labiau nuskriausti.

Bet mergaitės niekaip nebuvo galima tuo įtikinti.

– Juk jis nesikandžioja, Ilze. Kaizeris geras, paglostyk.

Ir mergaitė turėjo savų priežasčių jo bijoti, nors pati jų nepriiminė ir apie jas niekas negalėjo paliudyti.

Vieną kartą, būdama dvejų metų amžiaus, – vieną iš tų retų kartų, kai išsmuko iš namų nepastebėta mamos, o ūkio vyrai, užsiėmę savais darbais, nepamatė jos vienos kažkur žingsniuojančios, – Ilzė, atviliota paukščių gagenimo ir noro išvysti paukščiukus, priėjo prie žąsų ežero.

Išvakarėse tėvas buvo žadėjęs greitai ją ten nusivesti, bet Ilzė nežinojo, kada bus tas „greitai“, ir tądien jai atrodė, kad pažadas duotas jau prieš amžinybę, todėl nusprendė nueiti pati, ketindama pažaisti su žąsiukais ir gerai juos apklostyti: ežero vanduo visada buvo ledinis, o kadangi jai šaltas vanduo nė kiek nepatiko, ji manė, kad ir jiems ne.

Jauniklių atsivedusios žąsys, kurios ir šiaip visada buvo pusiau laukinės, nė iš tolo neleido jai prisiartinti prie savo naujosios šeimos ir juo labiau pažaisti ar apklostyti bent vieną iš žąsiukų:

pamačiusios artėjančią žmogaus vaiką, atplaukė plakdamos kojomis ir sparnais per vandenį, kol pasiekė sausą žemę. Paskui bėgo ja.

Ilzė jau nebuvo naujokė šiame pasaulyje: mokėjo atskirti švelnų „Ilzė“, kuris atsklisdavo iš mamos lūpų, kai ji sugebėdavo valandėlę pabūti tyliai ir leisdavo jai ramiai dirbti savo darbus, ir „Ilzė“, kuris rūščiai nuaidėdavo namuose, kai ji nesutikdavo lipti į vonią, pakviesta tą pačią akimirką prisistatyti prie stalo, suvalgyti mamos paduotą visą porciją dešros, ar susipešdavo su seserimi.

Gal todėl, o gal dėl to, kad pirmą kartą pačiu laiku pabudo jos savisaugos instinktas, Ilzė kuo aiškiausiai suvokė, kad žąsų gagenimas nėra svetingas pasisveikinimas ir kad nuo artėjančio pavojaus reikia bėgti. Jausdama nežinia iš kur atsiradusį maudulį paširdžiuose, Ilzė apsisuko ir leidosi bėgti neatsigrėždama, kiek nešė jos dvejų metų ir trijų mėnesių amžiaus kojos.

Bėgant riksmas veržėsi taip stipriai, taip smarkiai, kad užgniaužė jai gerklę, ir galiausiai taip ir liko jos mažame kūnelyje, kurio jau niekada nebeapleido.

Ilzė bėgo spengiančioje, troškioje tyloje. Kvėpavo tik todėl, kad kitaip negalėjo. Žinojo, – iš kur? – kad žąsys greitesnės už ją, kad ją pasivys, sužnabys, nuplėš odą ir net plaukus.

Nedrįso atsigręžti.

– *Schnell laufen*, – ragino save bėgti greičiau, nors nė vienas garsas negalėjo suvirpinti jos balso stygų. – *Schnell, schnell laufen!*

Ir netgi jautė kulnais karštą įnirtusių paukščių alsavimą.

Tada akies kraštelio pamatė, kad visu greičiu atleikia Kaizeris, – baisus, didžiulis. Jei būtų grįžtelėjusi per petį, būtų pamačiusi, kaip šuo stoja priešais sparnuotus užpuolikus jos ginti, bet ne: ji, žiūrėdama tik į priekį, pajuto tik aviganiaus uodegos brūkštelėjimą per kojas, bet per skubą jai pasirodė, kad jas grybštelėjo

didžiulės iltys, todėl jai dingtelėjo, kad šis susimokė su laukinėmis žąsimis ir prisidėjo prie gaujos, besivejančios grobį.

Jos įbaugintame prote gagenimas susiliejo su amsėjimu. Ir ji bėgo dar greičiau.

Prisiglaudė svirne stebėdamasi, kad laimėjo lenktynes, ir ten, patamsyje, nuramdė besidaužančią širdį. Tyliai pasislėpė, bet slenkant laikui ją apėmė nauja baimė, per kurią ji pamiršo anksčiau: kad mama ją užklups su savo griežtuoju „Ilze“, kuriuo į ją kreipdavosi, kai ji būdavo bloga mergaitė, kaip tądien. *Nein, Ilse. Nicht allein* – jos motinos žodis namuose buvo įstatymas: viena niekur neik, Ilze.

Jeigu ne tuščias pilvas, didysis kurstytojas, būtų praleidusi ten visą popietę, o gal ir visą naktį. Bet akys įtikino ją, kad jau laikas grįžti ir stoti į akistatą su tuo, kas jos laukia, – net ir su irzliu motinos „Ilze“. O kadangi Ilzė išalkusi negalėdavo galvoti apie nieką kita, – o jau buvo metas jos skrebučiui su sviestu, – jos protas netrukus pamiršo tai, ko kūnas niekada neįstengė pamiršti: žąsų ir šunų baimės priežasties.

Tai, kas mergaitei atrodė visa amžinybė, truko vos pusvalandį. Jos motina, stropiai siuvinėjusi dukterų prijuostes ir apatinukus, taip ir nepasigedo Ilzės, manydama, kad jos abi miega popietės miego. Priekaištų nebuvo: buvo skrudintos duonos su minkštu sviestu, kurį namie ir mušdavo. Paskui visą vakarą – žaidimai su seserimi Irmgarda, kuri, ketveriais metais vyresnė, su ja žaisdavo ir rūpinosi, kad ji viena neitų iš namų, kol jų motina siūdavo, ausdavo, siuvinėdavo, tvarkydavo namus ar ruošdavo valgyti.

Grįžus tėvui, Ilzė sužinojo, kad jau vakarienės metas, ir kaip gerai: ji ir vėl buvo išalkusi. Mama jai davė raugintų kopūstų su jautienos dešrele, jos mėgstamiausia.

Kaizeris, kuris užeidavo į namus tik pakviestas jos tėvo, skvarbiai žiūrėjo į ją, lyg norėdamas suėsti. Ilzė, kurios kūne po tos popietės visiems laikams įstrigo riksmas, prarado apetitą ir susirado prieglobstį ant tėvo kelių.

Ir iš tikrųjų Kaizeris žiūrėjo godžiai, bet ne į ją: žiūrėjo į dešrelę, ir kone su meile. Manė nusipelnęs ypatingo atlygio už savo žygdarbį, nes išgelbėjo mergaitę, savo kūnu užstojo nuo žąsų, ir jam skaudėjo mūšio lauke tų plunksnuotų velnių sužnaibytą kailį.

Jis kantriai laukė, vakarienė prasidėjo ir baigėsi, bet niekas, net mergaitė atsilygindama taip ir nepasidalijo su juo nė duonos kriaukšlele. Net ne dėl to, kad Ilzei ir mintis tokia nekilo, be to, ji nebūtų drįsusi tiesti rankos prie didžiulio ir alkaną jo snukio, bet vien todėl, kad vakarienei baigiantis ji, nors vis dar suakmenėjusiu skrandžiu, suvalgė viską; nediršo palikti nė kąsnelio, nes jei mama paliepdavo: *alles essen*, suvalgydavo viską, kas paduota, ir be kalbų.

Ji niekada nenujauš, kad tos 1938 metų kovo dvidešimt penktosios įvykiai išliko jos sąmonėje kaip instinktas, o ne kaip gyva atmintis. Ir tą vakarą guldamsi miegoti nenujautė, kad ta diena amžinai įsirėš į jos tautos atmintį, bet ne todėl, kad vieną prūsų mergaitę baisiai išgąsdino savo šeimą ir valdas gynusios žąsys, o todėl, kad jų žemės likimo valdovas per savo vizitą Kionigsberge jau aiškiau atskleidė savo ketinimus vokiečiams ir visam pasauliui.

Arnas

1938 m. kovo 25-oji

2. BERNIUKAS IR PLEVĖSUOJANČIOS VĒLIAVOS

Jį pirmą kartą gyvenime vežėsi į Kionigsbergą, bet Arnas, kuriam tądien sukako treji, to nežinojo. Taip pat vėliau neprisimins ir šurmulio, ruošiantis tai dienai, kurią šeima praleis už savo nedidelio ūkio ribų.

Tądien niekam nereikėjo jo žadinti; jis buvo jauniausias iš keturių brolių ir dar laikėsi taisyklės, kurią maži vaikai žino nuo gimimo: diena namuose turi prasidėti tada, kai pabunda jie.

Jiems pramerkus akis – mama, o tada saulė. Jiems pabudus – gaidys, skelbiantis naują dieną, ir karvė, reikalaujanti būti pamelžta. Paskui – tėvas, kad padėtų mamai pamelžti karvę ir šiai palengvėtų, nes vos pakirdusi ji be atvangos mūkdavo. Vėliau su tėvo ruoštų pusryčių kvapu ir visi kiti šeimos nariai, nors šie dar mielai būtų pamiegoję, kad ir iki pietų, ar bent nepraplėšę blakstienų tol, kol pro langus pradės skverbtis šviesa.

Bet kur tau: naujas rytas nedideliame Šiperių ūkyje jau buvo išaušęs ir jį lydėjo kasdienė ruošė.

Žinoma, Arnas, kuriam neseniai buvo sukakę treji, jau nebepradėdavo dienos verksmu kaip pirmosiomis savo gyvenimo dienomis. Tai liko praeity, kai jis atrado reikiamus žodžius.

– *Mutter! Vater! Ich mochte mein Frühstück!*

Tas rytas prasidėjo kaip įprastai: šeimos jaunėlis reikalavo pusryčių, o kiti svajėjo dar šiek tiek pagulėti lovose. Tada sekė ūkio ir namų rutina, tik greitesnė, o paskui – puošnesnė: sekmadieniniai drabužiai, nors nebuvo sekmadienis, bet tą dieną jie kartu turėjo važiuoti į miestą.

– Šiandien istorinė diena ir tavo gimtadienis, Arnai, – pasakė tėvas Karlas Šiperis prieš išeinant, visiems rūpestingai sagstantis paltus.

Buvo jau kovo dvidešimt penktoji, bet tose žemėse pavasario dar nesimatė nė ženklo, nors žiema nebuvo pati atšiauriausia. Jei pasiseks, vidurdienį bus šiek tiek saulės. Jei pasiseks, nei neilgame kelyje nuo ūkio iki Kionigsbergo, nei grįžtant atgal nesnigs.

Arnas užsikrėtė jauduliu nuo vyresniųjų brolių, kurie geriau už jį suprato progos svarbą. Aštuonerių Fricui ir septynerių Johanui, laikantiems save senais keliauninkais, ta diena žadėjo dar daugiau išpūdžių, ir ne tik jau pažįstamų, kuriais jie džiaugdavosi kaskart, kai tėvas nusiveždavo juos į miestą: prašmatnūs namai ir pastatai didžiuliais langais, Frauenbergo katedros varpai, akmenimis grįstos gatvės, septyni tiltai, žaidimai Lago pilies sode; viskas ten jiems patiko, tačiau istorinio dienos įvykio laukimas nustelbė viską. Broliai nesitikėjo, jog kada nors taip gali nutikti, bet per tą išvyką jie pamirš net didžiulę vaisių formos *Schwermer* marcipanų pagundą, kurios ragaudavo tomis retomis progomis, kai jų tėvui netrūkdavo nei pinigų, nei laiko, nei noro.

Nors Fricas su Johanu jautėsi tikrais keliauninkais, palyginti su niekur už ūkio apylinkių nebuvusiu Arnu, kurį jie laikė vaiku, ir palyginti su Helga, kuri, kad ir vyresnė, buvo mergaitė ir

tėvas vykdamas darbo reikalais į miestą niekada jos nesiveždavo, broliams buvo tik septyneri ir aštuoneri, todėl kelias jiems vis tiek atrodė tolimas ir vis kas nors atitraukdavo juos nuo dienos pažadų.

Ką tik pamatydavo dar sniegų lopų išmargintame kelyje, jie, geri broliai ir išvykos vedliai, rodė naujajam keliauninkui Arnui, ir kraustėsi su juo iš vieno vežimo galo į kitą: ir dėl didelio jaučio pakelėje, dešinėje pusėje, ir dėl kelią priešais pastojusių ėriukų ar dėl nugaišusio, jau gerokai apirusio negyvo šuns kairėje.

– Matei jo akis, Arnai?

Arnas taip pat norėjo viską matyti, bet mama baiminosi, kad jis neiškristų, o jie visi žinojo: jai negalima jaudintis, negalima pervargti.

– Eikš, – pakvietė Helga, vyresnėlė sesuo, sodindamasi jį ant kelių. – Jau nebesimuistyk.

Helga tvirtai apglėbė brolį ir jis pagaliau nurimo: šios rankos jam buvo geriausiai pažįstamos, labiausiai guodžiančios. Mama kas vakarą prieš miegą prisėsdavo šalia pabūti su juo ir pasekti pasaką, bet jeigu ne tėvas, tai tik dešimtmetė Helga visada imdavo jį ant rankų, guldydavo į lovą, nuramindavo jam susapnavus kokį košmarą, bardavo ir maudė. Čia, sesers glėbyje, atitolinančiame šaltį, jis ir užmigo, užliūliuotas ritmiško vežimo lingavimo ir amžinybės, kuria, regis, truko jo kelionė nežinomo tikslo link.

– Jau atvažiuome.

Helga papurtė jį, kad pabustų. Arnas atsimerkė ir akimirksniu išsiblaškė. Aplinkui viskas šurmuliavo. Jis niekada nebuvo matęs vienoje vietoje nei tiek žmonių, nei tiek vežimų. Tėvas su mama ginčijosi.

– Jei paliksime vežimą be priežiūros, mums jį nuvarys.

– Ne. Šiandien niekas nedrįs. O juo toliau nepravažiuosime. Pažiūrėk, visi daro tą patį.

Tą dieną sugužėjo žmonės iš visų Kionigsbergo apylinkių ir plačiose miesto gatvėse tokiai daugybei vežimų nebuvo kur važiuoti ar jų pastatyti. Diena buvo istorinė ir niekas nenorėjo jos praleisti: veiduose buvo matyti jaudulys. Kiti atvykusieji aplinkui statėsi savo transporto priemones vieną greta kitos prie sienų, arčiausiai, kiek pakentė arkliai. Tada išsikeldavo krepšius ar maišus ir likusį kelią eidavo pėsčiomis. Tą patį padarė ir Šiperiai su Arnu tėvui ant pečių, nes kai šitiek žmonių, amžiams pasimesi, *mein Sohn*.

Kartais Arnas sutrikdavo: jeigu jis vaikas, kuriuo visi rūpinasi, tada kodėl jį matydami suaugusieji stebisi: koks aukštas berniukas? Jeigu jis būtų aukštas, tai būtų didelis, būtų vyriausias. Bet namie visi buvo aukštesni už jį. Jeigu jis būtų aukštas, pasiektų sviestą lentynoje, kur mama jį laiko. Jei būtų aukštas, visada pasiektų tėvo jam išdrožtą medinį arkliuką, kurį Fricas kaskart atimdavo ir tyčia kuo aukščiau iškeldavo, kad Arnas nepastvertų. Jei būtų aukštas, Fricas nedrįstų su juo taip pokštauti.

Tėvui ant pečių jis pirmą kartą pasijuto iš tikrųjų didelis. Iš čia jis matė viską: plikus kai kurių bekepurių vyrų viršugalvius, vieną kitą plunksną prašmatnių ponių skrybėlėse; jam buvo smagu, kad broliai žingsniuoja kur kas žemiau, čia, aukštumose, jis pirmas išgirdo iš miesto gatvių sklindančią muziką, tarsi sveikinančią atvykusiuosius. Sukiojosi į visas puses, kad ničniekas nepraslystų pro akis, nesvarbu, kad tėvas jo prašė: nesimuistyk taip, Arnai.

Toliau atvažiuodavo vežimai, ir jis išdidžiai pagalvojo, kad jo šaunusis tėvas aplenkė juos lenktynėse su savo greitu žirgu.

Toliau, jau plačiose gatvėse, jį apėmė įspūdis, kad visur vien tik sienos: nuo miestą supančių mūrų iki didžiausių pastatų, kokius jis tik buvo matęs. Su nuostaba žvelgė į viršų. Taip aukštai jis niekada nieko nebuvo matęs, išskyrus žąsis, plasnjančias virš jų namo, kuris dabar, išvydus miesto statinius, jam atrodė visai mažutėlis.

Įsmeigęs akis į viršų jis iš nuostabos net prasižiojo, bet tada tėvas paliepė: *Sohn*, užsičiaupk, nes įskris musė. Ir jis užsičiaupė, bet burna buvo užsispyrusi ir kartais pati prasižiodavo, nes jį stebino ne tik pastatų ir bažnyčių dydis. Ir iš tikrųjų miestas atrodė pasiruošęs šventei: kad ir kur Arnas pasisukdavo, lyg raudoni baltai ir juodai išpiešti sparnai pleveno vėliavos, ir didelės, ir mažos, ir milžiniškos, nuo vėjo kylančios į dangų.

Moterys guviai prekiavo gėlėmis ir vėliavėlėmis, idealiai tinkančiomis jo mažoms rankytėms. Jis irgi vienos panorą.

– *Papa, ich möchte eine Flagge!*

– *Nicht jetzt.*

Tai buvo labiausiai nuviliantys Arnui žinomi žodžiai. Dabar ne. Dabar negalima valgyti sausainio. Dabar negalima žaisti. Dabar nešaūk. *Nicht jetzt*. Dabar nevalgyk savo duonos. Dabar negausi gražios vėliavėlės, kokias turi kiti. Dabar ne, dabar ne. Trejų metų Arnui šie žodžiai jau buvo nusibodę, bet jis žinojo, kad kartą tėvų ištarti nebus atsiimti. Taigi dabar ne, bet gal paskui?

– *Ja. Pažiūrėsime.*

Tėvas nesiteikė nė stabtelėti, nors Arnas, lyg raitas ant arklio, kojomis iš visų jėgų ragino jį tai padaryti. Atrodo, jie skubėjo. Žingsniavo taip sparčiai, kaip tik spėjo jo mama.

Arnas žinojo, kad ne visos mamos tokios kaip jo. Pažinojo, pavyzdžiui, storulę poniją Filipek, kuri kartą per savaitę pėsčiomis

ateidavo į jų ūkį kiaušinių, už kuriuos atsiskaitydavo sviestu ir dešromis. Ji turėjo daugiau jėgų ir vaikų už jo motiną ir kartais visą kelią nešė nešdavo kurį nors iš jų, ir dar mainų produktus, ir dar savo pačios svorį.

Kol motinos, besišnekučiuodamos ilgiau, nei būtina, sude-rėdavo, vaikai kiekvieną akimirką išnaudodavo žaidimams. Bet jos abi buvo užsiėmusios ir praktiškos moterys, ir netrukus idilė nutrūkdavo: laukė daug darbų, ir Filipekai turėdavo toliau eiti savais keliais.

Mainams įvykus, ponia patenkinta susikraudavo krepšį ir taip pat energingai, kaip buvo atėjusi, įraudusi tvirtu žingsniu nužingsniuodavo tolyn. O jo mama prieangyje išvargusi tyliai nulydėdavo akimis ją nutolstančią, tada grįždavo į vidų prisėsti prie stalo virtuvėje ir pailsėti, atgauti kvapo. Nė nemanydama imti ant rankų savo berniuko, kuris, nors jam ir aiškindavo, kartais nesuprasdavo, kodėl mama tik vedasi jį už rankos, kodėl niekad neneša.

– Prisimeni, kaip kartą nusibrozdinai kelį? Prisimeni, kaip skaudėjo? Mamai taip pat skauda širdį, – ne sykį aiškino jam tėvas.

– O ji sugis?

– Ne.

Todėl ir reikėjo ją saugoti. Nes su nubrozdinta širdimi negera gyventi. Bet Arnas tai pamiršdavo.

Kasdien, prieš išeidamas į darbą, tėvas jam sakydavo: „Saugok mamą; padėk; nepridaryk jai vargo.“ Arnas pradėdavo dieną pasiryžęs laikytis priesako, bet netrukus jį pamiršdavo. Norėdavosi žaisti ir jis pamiršdavo nubrozdintą mamos širdį. Norėdavosi lakstyti ir karstyti net ir tada, kai jo broliai ir sesuo būdavo

mokykloje, o tėvas – darbe ir, be išvargusios mamos, daugiau nebūdavo kam jo prižiūrėti.

Ir netrukus tvirtas ryžtas išblėsdavo, ir jis pamiršdavo savo pažadus; pamiršdavo, kad reikia ramiai žaisti, ir prisiartindavo prie katilo, puikiai žinodamas, kad negalima; ir patraukdavo pažiūrėti karvės ar pasivolioti ant kviečių, nors mama jam drausdavo. Ir prisimindavo savo ryžtą ir pažadus tik pamatęs, kad ateina mama, – sparčiai, kiek leisdavo jėgos, išblyškusi, susijaudinusi ir be kvapo, – sudrausminti jo, išgelbėti ar išbarti.

Ant tėvo pečių jausdamasis didelis ir suaugęs, toks kaip dideli, savo pažadų nepamirštantys žmonės, Arnas kartais pasižiūrėdavo į savo mamą, mažą moterėlę, kuri tądien žingsniavo neskubriai, bet ištvėringai. Perspės tėvą, jei pamatys, kad jai bloga, tarė sau. Ką jis mokėjo, tai mokėjo: akimirksniu atpažinti beprasidedantį alpulį. Čia jis buvo meistras; gyveno taip nuo pat gimimo.

Netrukus Šiperiai įsimaišė į žmonių srautą, atrodo, pasiruošusį traukti ta pačia kryptimi kaip ir jie. Ir vėliavų vis daugėjo, ir dainos, iš pradžių tylios, skambėjo jau garsiau.

Arnui jos buvo nepažįstamos. Visai kitokios nei tos, kurias švelniai dainuodavo mama, kai jai užtekdavo kvapo išdainuoti melodiją, bet jam patiko. Žodžių jis nemokėjo, bet neišsidavė ir iš pradžių nedrąšiai, o netrukus jau ir skardžiu balsu įsiliejo į šių vis didesnių, vis griausmingesnių žmonių gretas, kurios pamažu virto vientisu kūnu.

Ir garo debesėliai su kiekviena nata, su kiekvienu iškvėpimu sklindantys iš kiekvienos burnos, jungėsi vieni su kitais, o paskui dar su kitais, telkėsi ir augo. Jie įgijo savo gyvenimą ir virto vienu gūsiu, o paskui – vilnijančia migla, kuri gaubė Arną, ir jam atrodė, kad jis plaukia.

Ir jam pasidingojo, kad mama žengia jau šiek tiek rausvesniu veidu ir tvirtesne eisena, o broliai ir sesuo jau šiek tiek didesni, – tiesiog, dėl dainų. Ir žygiavo kiti vaikai, apžergę tėvų kaklus, aukštai kaip jis, ir kilnojo rankas lyg jūrų valdovai. Tai buvo iki tol jam nematyti berniukai ir mergaitės, bet eisenoje jie susižvalgydavo ir atpažindavo vieni kitus iš žvilgsnio, iš šypsenos, iš traukiamų dainų žodžių, kurių beveik nė vienas dorai neišvardavo ir nė vienas nesuprato, – tik tai, kad jie žadėjo duonos. Ir visiems tai patiko.

Die Strasse frei den braunen Bataillon.

Die Strasse frei dem Sturmabteilungsmann!

Es schau'n aufs Hakenkreuz voll Hoffnung schon Millionen.

Der Tag für Freiheit und für Brot bricht an!

Tačiau daugėjant nueitų žingsnių tėvo pečiai tapo tarsi kampuoti ir užpakalio maudimas jau stebė malonumą dainuoti. Ir jis jautė troškulį, o alkis irgi įveikė norą gauti vėliavėlę.

– *Papa: Ich bin hungrig!*

– Nedaug liko, tuoj ateisime. Pakentėk. O tada gausi užkąsti.

Bet kaip ir visi žingsniuojantys aplinkui jie niekur neatėjo: kareiviai stabdė minią ir skirstė ją į priešingas plataus prospekto puses.

Šiperių šeimai pasisekė: vaikai galėjo prisėsti ant šaligatvio krašto, o suaugusiesiems niekas neužstojo vaizdo į paradą, kuris po oficialaus delegacijos sutikimo traukinių stoty netrukus turėjo prasidėti. Ponia Šiper padalijo kiekvienam savo vaikui duonos ir po dešrelę.

– Valgyk neskubėdamas, Arnai. Neužsprink.

Vaikai valgė sėdėdami, suaugusieji stovėdami. Arnas, išliejęs ant savęs puodelį drungnos arbatos, sušlapino kojines, todėl, kol apdžius, turėjo grįžti tėvui ant rankų, o šis jį apgaubė savo šiluma ir paltu.

Dainos netilo, dabar jau pritariant orkestrams. Buvo balsų iš garsiakalbių, kurie nustelbė kitus, paprastų mirtingųjų, ir liepdavo kartoti šūkius, atsakyti unisonu, kelti rankas ir skanduoti kartą, kitą ir dar kitą, kol berniuko ausis pasiekė kuo aiškiausias „*Cha chitla!*“ Tada Arnas paprašė tėvo nuleisti jį ant žemės ir, stovėdamas ant šaligatvio krašto, jis paragintas kaskart prisijungdavo.

– *Sich chail! Sich chail!* – šaukdavo jis vienais kartais. – *Cha chitla! Cha chitla!* – kitais.

Neklausdamas nei savęs, nei kitų, ką reiškia su tokiu įkarščiu kartojami žodžiai, jis, kaip garbingas minios narys, irgi kone iki dangaus keldavo ranką. Bet greit nuo šaukimo gerklė išdžiūvo, o ranka pavargo nuo energingo kilnojimo.

Žaidimas prarado žavesį dar iš tikrųjų ir neprasidėjęs.

Jis juto sunkumą pilvo apačioje, tik neseniai išmoktą laiku atpažinti, kol nesušlapo kelnės, ir nenurimo, kol tėvas nusivedė jį už vieno pastato ir jis ištuštino pūslę šilta garuojančia srove.

Bet paskui jie grįžo į savo vietą. Ir vyko tas pats. Ir Arnas vėl sėsdavosi ir vėl stodavosi. Buvo priverstas būti ten, bet jo kūnas veržėsi kitur. Jis nesuprato, kodėl negali nubėgti į plačios tuščios gatvės vidurį, į erdvę, kuri vis kvietė jį. Juk galėtų pažaišti kvadratą su kitais panašaus amžiaus vaikais, kuriems, atrodo, taip pat buvo įgrišęs visas tas ėjimas, šūkavimas ir beprasmis laukimas. Visiems būtų smagu. Bet ne: nesimuistyk, Arnai; nelipk nuo šaligatvio, nepasimesk; na, dainuok. Be to, nebuvo galima jaudinti

motinos. Ir lengva būtų buvę pamiršti, jeigu ne tvirta ranka ant peties kaskart, kai tėvas nujuosdavo, kad sūnus tuoj ištrūks į laisvę ir jos platybes.

– *Nein*, Arnai.

Arnas atsisėdo. Ir vėl. Laukti. Ir vėl. Bet ko laukti? Jis nežinojo.

Išvykos pabaigoje, po ilgų laukimo valandų, ir diena, ir dainos, ir šūkliai jau buvo praradę bet kokį žavesį ir net teisę išlikti jo atmintyje. Iš nuovargio išblėso ir jausmas ant tėvo pečių, kad jis didelis.

Iš tos dienos jis amžinai prisimins vėliavų raudonį, bet niekada apie ją nepasakos, net savo žmonai, kai gyvens toli nuo ten, nes ta išvyka į miestą amžiams liks beveik uždrausta ir skausminga tema.

Be to, ką galima papasakoti apie tokį blausų atsiminimą? Jis įsirežė jo sąmonėje veikiau kaip pojūtis nei prisiminimas, ir toks miglotas, kad ateityje jam bus sunku atsekti jį savo gyvenimo chronologijoje. Amžinai išliks tik vaizdiniai, kurie jį lankys giliuose sapnuose kai kuriomis slogiomis naktimis, praradus budrumą. Bet jis niekada nežinos, kad tai buvo diena, kai jis pirmą kartą matė tą juodai raudoną skrydį.

Tuo metu Arnas jau svajoto tik grįžti į savo mažytį kaimo pasaulėlį ir įprastą kasdienybę. Sėstis prie stalo vakarieniauti, o tada įsmukti į šiltą lovą, – ir net neprašytas porą ar daugiau kartų, kaip paprastai būdavo. Sėdėdamas ant bortelio, apjuostas tėvų kojų žiedo, saugančio jo mažą esybę nuo svetimų vis labiau aplink besigrūdančių žmonių, jis jau buvo pavargęs žvilgčioti ir per petį, ir į viršų ir prašyti: *bitte*, važiuojam namo, nes suaugusieji jam vis atsakydavo: dar valandėlę, *Sohn*.

Taigi Arnas jau nebeprašė. Jau nebesiveržė į prospekto vidurį. Sėdėjo nurodytoje vietoje ir jau nebežiūrėjo nei priešais, nei į viršų, nei juo labiau – atgal, nes matė tik tamsų ir neižengiamą kojų ir tarpkojų mišką.

Kiek anksčiau jis mėgino užmegzti tolimą pokalbį ženklais su berniuku, kuris kuo puikiausiai galėjo gyventi ir veidrodyje, nes tokia pat poza ir tokiu pat pavargusiu veidu sėdėjo prie kojų savo tėvams ant tolimo šaligatvio krašto priešais. Bet jie niekaip negalėjo susikalbėti. Arnui nusibodo ir jis užsisklendė savo mažame kiautelyje, pro kurį prasiskverbdavo tik monotoniškas jį supančios minios balsas.

Čia, saugus, bet nuobodžiaujantis, įsiremęs smakru į kelius, jis ėmėsi plona šakele rašyti purve savo vardo raides. Helga namie jį to mokė, bet Arnui neišėjo taip, kaip sesei. Nusivylęs jis ruošėsi prašyti pagalbos, bet kažkas buvo pasikeitę: balsai jo mažame rate buvo nuščiuvę; jį užliejo viltinga tyla. Tokia, kokią sugeba atpažinti net tokie trimečiai kaip Arnas: tuoj turėjo įvykti kažkas nepaprasto. Bet kas?

– *Was ist los, Papa?*

– Eikš, Arnai! Greitai!

Tyla baigėsi, ir tuo metu, kai tėvas kėlė jį aukštyn, visi aplink vėl pratrūko garsiais šūksniais ir sveikinimais. Iš viršaus jis pamatė parado priešakyje raitelius ant didžiulių žirgų, paskui sekė kareiviai. Iš pradžių ritminga ir nepriekaištingai darni jų eisena padarė berniukui įspūdį, bet kareivių buvo tiek ir jie žygiavo taip vienodai, kad vaizdas hipnotizavo. O žmonės aplinkui vis kilnojo dešinę ranką ir vis skandavo ilgai prieš tai kartotus šūkius.

Ir tėvo kūnas virpėjo nuo griausmingų jo paties šūksnių, nuo visų kitų balsų, – ir gyvų, ir iš garsiakalbių, – ir nuo karinių

mašinių gausmo jiems pavymui. Įvairiausio dydžio mašinių. Jų buvo daugiau, jos buvo didesnės nei Arno kada nors gyvenime matytos ir visos – išpūdingos ir naujos, be menkiausios purvo dėmelės: riedėjo greta viena kitos, viena už kitą galingesnės.

Ir tada Arnas atrado savyje jėgų pamiršti nuovargį bei nuobodulį ir kartu – naują aistrą, kuri lydės jį visą gyvenimą, ir todėl ta diena jam amžinai įsirėš į atmintį, nors po daugelio metų, sužadėtinės paklaustas, koks tavo pirmasis prisiminimas, jis neišsuduos, nenorėdamas pripažinti, kad pirmasis jo prisiminimas buvo apie karą.

Ir vis dėlto jis negalėjo atplėšti akių nuo tankų ratų, kurie kaip krumpliaraciai amžinu ratu suko vikšrus. Arnas bandė įžiūrėti, kur tos grandinės ratas prasideda ir kur baigiasi, bet nepavyko. Tada tankas lyg sveikindamasis pasuko savo bokštelių į vieną pusę, į kitą, pakėlęs nuleido pabūklą lyg lenkdamasis, ir Arnui akimirką užgniaužė kvapą.

Ginklai kaip ginklai jo nedomino, nes tą dieną jis dar nežinojo jų paskirties. Jie domino jį kaip mechaniniai prietaisai: kaip jie veikia?

– Kaip jie juda, tėti?

Tačiau tėvas neatsakė, nes stebėjo savo susidomėjimo objektą, kuris tuo metu važiavo pro šalį viename iš automobilių, – ir berniuko balsą nustelbė šūksniai, atgiję su nauja jėga.

– *Heil Hitler! Heil Hitler!* – šaukė susirinkusieji.

Bet Arnas jau nebekartojo žodžių, kuriuos girdėjo kaip „*chachitla*“, dėmesį buvo sutelkęs kitur.

O jaudulio apimtas tėvas jam vis sakė: Arnai, žiūrėk, ir Arnas klausė. Žiūrėjo ir žiūrėjo. Stebėjo. Tyrinėjo. Tik ne ten, kur tėvas jam rodė, nes jau buvo atradęs tas stebuklingas mašinas, ir

niekas nebegalėjo atitraukti jo nuo jų ir nuo klausimų, kurie beveik nustelbė variklių ir krumpliaraičių griausmą; nuo klausimų, aidėjusių garsiau nei bet kokie vieningi šūksniai: kaip jie veikia? Kaip jie juda?

Ir kadangi Arnas Šiperis atkakliai bandė įminti šią mįslę, visa kita iš jo pirmojo prisiminimo išdilo: nuo mašinų spalvų iki žemaūgio vyro, kuris stovėjo pasitempęs riedančiame automobilyje atviru stogu ir turbūt jautėsi dar aukštesnis nei berniukas, sėdin-tis tėvui ant pečių.

Iš milžino aukštumų, į kurias niekas nedrįs lygiuotis ir ku-rias ateityje mažai kas drįs menkinti, vyras sveikinosi sukioda-masis į šonus kaip jo paties tanko bokštelis. Bet, priešingai nei tanko pabūklas, taip sužavėjęs Arną, ranką vyras laikė iškelta, nes tokie kaip jis niekada nesišemina ir niekam nesilanksto. Net savo tautai, taip dosniai savo balsais ir tikėjimu suteikusiai jam valdžią ir išskėlusiai į aukštumas, kuriomis jis, atrodo, taip mėgavosi.

Užsimiršęs, stebėdamas mašiną po mašinos, Arnas net nepa-stebėjo tos svitos ir jam nerūpėjo, kai po valandos, vėl apėmus letargui ir norui būti kitur, visi klausėsi to žmogaus aistringos kalbos, ir ne tik pro gatvės garsiakalbius, kad girdėtų visi ten stovintys žmonės, norėję pamatyti jį pravažiuojantį, nes netilpo Kionigsbergo stadione, bet ir radijo bangomis, kad girdėtų visa Vokietija. Taip jis paskelbė apie Austrijos anšliusą, – austrų prašymu ir Vokietijos šlovei, – neiššovus nė vieno šūvio.

Jam kalbant tvyrojo mirtina tyla. Niekas nesišnekėjo. Kai Ar-nas norėjo kažko paklausti, tėvas jį sudraudė: „Ša, Arnai. Turime klausytis kiekvieno žodžio.“ Arnas visai nesuprato, ką kalba bal-sas per garsiakalbį; žodžiai liejosi vienas po kito, bet nė vienas

nepriartino Arno prie jo tikslo – namų. Nustebęs jis pamatė, kad tėvas šypsodamasis verkia.

– Tau liūdna, *Vater*? – paklausė nuo jo ašarų sudrėkus pirštams.

– Ne. Tik nuo šalto oro ašaroja akys.

Po pirmų penkių minučių Arnas atšliejo galvą į tėvo petį. O kalbai persiritus per dvidešimt minučių, jau nūduriavo, nepavaldus kerinčiam vado žavesiui, kurčias žodžiams, kurie sklandžiai sklido iš jo lūpų ir žadėjo taiką bei dangišką vokiečių Dievo pagalbą, – nors apie tokio egzistavimą dauguma besiklausančiųjų iki tos dienos nežinojo, – o paskui kalba buvo užbaigta meistriškai, dramatiškai ir įtaigiai, kaip buvo būdinga kalbos sakytojui: vienam didžiausių oratorių ir įtikinėtojų istorijoje.

– Per savo politinę kovą aš pelniau nemažą žmonių palankumą, bet kai pastarosiomis dienomis peržengiau buvusią imperijos sieną, mane pasitiko tokia meilės banga, už kurią didesnės dar nesu patyręs. Mes įžengėme ne kaip tironai, o kaip išvaduotojai: visi žmonės džiūgavo. Mūsų svastika užkariavo juos be brutalių jėgų. Kol mūsų kariai žygiavo Austrijos link, aš vėl prisiminiau savo jaunystės dainą. Kaip dažnai ir kaip karštai tikėdamas prabėgusiomis dienomis traukiau išdidžią mūsų dainą: „Pakyla tauta, įsišėlsta audra!“ Tikėdami Vokietija ir mūsų tikslu, milijonai mūsų tėvynainių naujojoje Austrijoje, imperijos pietuose, laikė aukštai iškėlę savo vėliavas ir liko ištikimi imperijai ir vokiečių tautai. Viena tauta, viena imperija: Vokietija!

„*Sieg Heil!* Tegyvuoja Vokietija! *Heil Hitler! Heil Hitler!*“ Susirinkusieji ir visa vokiečių tauta, kad ir kur besiklausiusi šių Adolfo Hitlerio žodžių, su nauju įkarščiu grįžo prie šūkių, bet Arnas niekada taip ir neprisimins to pražiūrėto dienos epizodo, ir vėlesnėmis dienomis, mėnesiais ir metais tėvai ir broliai su nuostaba

jo vis klaus: juk jis pravažiavo pro tave, vos už penkių metrų, neprisimeni? Ne. Jis neprisiminė, nes kai fiureris važiavo pro šalį, Arnas žiūrėjo į vikšrus, o kai paskui sakė kalbą, jau miegojo tėvo glėbyje, o tėvas jam glostė labiau sidabro nei aukso spalvos plaukus, šnabždėdamas į ausį: su gimtadieniu, sūnau.